

Kázání pro dominikánky v klášteře u sv. Anny na Starém Městě pražském na začátku 18. století*

Pavel Walter

Předmětem tohoto článku je analýza čtyř kázání, která byla určena dominikánským mniškám z konventu u sv. Anny na Starém Městě pražském ke slavnosti/rituálu tzv. obláček¹ v období baroka, a to po stránce historické i teologické. Jaký byl smysl těchto kázání? Jsou jejich základní témata stejná? Proč právě tyto promluvy byly vytištěny a jiné nikoliv? Jak důležitý byl výběr jednotlivých kazatelů a kdo se na výběru podílel? To je jen pár otázek, která tato kázání sama o sobě vyvolávají.

Článek je rozdělen do pěti částí. V první stručně shrneme a představíme historii tohoto dominikánského kláštera. Druhá se zaměří na obecnou charakteristiku homiletiky – bez aspirace na důkladný rozbor problematiky. Ve třetí krátce představíme tyto promluvy u dominikánek na Starém Městě pražském. Dále budeme analyzovat tři homilie, sepsané kněžími z dominikánského řádu, které jsou si po obsahové stránce velmi podobné. V poslední části pak rozebereme nejrozsáhlejší kázání z této čtveřice, které sepsal jezuita Václav Nerlich a bylo určeno pro Johanu Agnes Minetti.

1. STRUČNÁ HISTORIE KLÁŠTERA DOMINIKÁNEK U SV. ANNY NA STARÉM MĚSTĚ PRAŽSKÉM

Historie konventu na Starém Městě pražském se datuje od roku 1313, kdy dominikánky odkoupily klášterní budovu i s kostelem od johanitů

* Tento článek vychází z části mé diplomové práce – Pavel WALTER, *Konvent dominikánek na Starém Městě pražském v raném novověku*, Praha: Ústav českých dějin, FF UK, 2015, s. 46–60.

¹ Jedná se o slavnostní oblečení kandidátky řádu do řeholního oděvu, srov. *ENCYKLOPEDIE KARMELITÁNSKÉHO NAKLADATELSTVÍ*, „Heslo obláčka,“ <http://iencyklopedie.cz/oblacka/> [cit. 2. 5. 2018].

za 130 kop pražských. Prodej osobně schválil Jan Lucemburský a později ho potvrdil i jeho syn Karel IV.² Mnišky na Starém Městě prokazatelně působily od roku 1316.³

Samotné dominikánky se již od svého vzniku těšily veliké přízni od různých šlechticů a majetnějších měšťanů. Jako příklad můžeme uvést dům paní Perchty z Housky, který konventu darovala roku 1329, a nacházel se na jižní straně kostela sv. Anny.⁴ Konvent měl též již v této době ve správě vesnice Lidice, Rynholec, Libošín a další.⁵ Tyto informace je možné čerpat pouze ze sekundární literatury, neboť v pramenech se žádné darovací smlouvy z tohoto období nenachází.

Za husitských válek nebyl konvent ze strany husitů nijak poničen. V rovině společenského i duchovního života však musely řeholnice mnohé věci strpět. Konvent se stal jakýmsi internačním místem pro všechny ženské řehole v Praze, kterým byl jejich klášter husity zničen či zabaven. Podle pozdější tradice se v tomto dominikánském konventu nacházelo odhadem po celou dobu husitských válek asi 200 řeholnic, namísto obvyklých čtyřiceti, na tento počet mnišek byl klášter koncipován.⁶ Bohužel o této době nejsou žádné informace ve věrohodných pramenech.

Po tomto krušném období nastal relativní klid a dominikánský konvent u sv. Anny opět začal zvolna prosperovat. Roku 1488 získává do správy obec Všechnomy od Markéty z Tupadel, která se později stává i převorkou. Na začátku 16. století dostává klášter ještě dva objekty, a to konkrétně od pana Jana z Kuchrova ves Bělky, k tomu navíc dva mlýny a dále pak roku 1503 je mniškám darována ves Vlková.⁷ Tyto skutečnosti nám však ukazují jen vnější prestiž konventu, vnitřní poměry nám bohužel ani odborná literatura, ani dostupné prameny nedovolují poznat.

Na začátku 17. století podle zpráv od F. Ekerta začal konvent chudnout a mnišky byly nuceny prodat ves Lipno a Satalice.⁸ Z jakého důvo-

² Srov. Národní archiv PRAHA (dále NA), *Archiv zrušených klášterů* (dále AZK), řád dominikánek u sv. Anny (dále ŘD sv. Anna), fascikl (dále fasc.) 1., signatura (dále sign.). 3 a 7.

³ Srov. Tomáš ČERNUŠÁK – Augustin PROKOP – Damián NĚMEC, *Historie dominikánů v českých zemích*, Praha: Krystal OP, 2001, s. 57.

⁴ Srov. František EKERT, *Posvátná místa královského hlavního města Prahy*, svazek II., Praha, 1884, s. 389.

⁵ Srov. tamtéž.

⁶ Srov. Jakub ZOUHAR, *Česká dominikánská provincie v raném novověku: (1435–1790)*, Praha: Krystal OP, 2010, s. 199.

⁷ Srov. EKERT, *Posvátná místa*, s. 390.

⁸ Srov. tamtéž.

du se tak stalo, však autor nezmiňuje a v pramenech nejsou k nalezení žádné kupní smlouvy odkazující na tento prodej. Na druhou stranu se v tomto období také našli dobrodinci, jako byl například měšťan Kašpar Blovský, který věnoval dominikánkám 200 kop míšenských grošů, aby mohly nechat vymalovat kostel sv. Anny.

Období třicetileté války nemůžeme kvůli nedostatku pramenných materiálů nijak historicky zmapovat. Víme jen, že roku 1635 se v pramenech objevuje dokument z pražského arcibiskupství, v němž je žádána převorka, jejíž jméno zde není uvedeno, aby doložila doklady, které by dosvědčovaly, že mnišky vlastní patronát nad kostelem sv. Linharta na Starém Městě pražském.⁹ To znamená, že převorka musí doložit, že veškeré finanční příjmy tohoto kostela, potažmo této farnosti, náleží právě konventu dominikánek na Starém Městě pražském. Dále se dochovaly dokumenty z roku 1639 a 1641. Jedná se o složení profese novicек Žofie Mladotové a Kateřiny Schlieslové.¹⁰

Podle literatury zde mnišky žily vcelku bezpečně a v klidu po celou dobu války¹¹ – do konventu byly stále přijímány nové dívky – nicméně se zřejmě jedná o velmi zidealizované či přinejmenším zjednodušené informace, což dokazuje korespondence mezi převorkou a císařovnou Eleonorou Gonzagou, vdovou po císaři Ferdinandu II. V těchto dopisech totiž převorka žádá hlavně o finance na opravy konventních budov, které byly zničeny ve válce.¹²

Na konci 17. století se o klášter začali zajímat noví dobrodinci, a zároveň sem vstupovaly nové dívky, především podle F. Ekerta, ze šlechtických rodin. Od něj máme zprávy, že do kláštera byly přijímány dívky z rodu Šternberků, Vratislavů, Morzinů, Salmů, Millesimů atd. Jak tuto skutečnost autor zjistil, to se bohužel nedozvíme. Z dostupných pramenů víme jen, že v klášteře byly přítomné pouze dívky z posledních dvou jmenovaných rodů. To nám totiž dokazují dvě vytištěná kázání, která byla pronesena při vstupu dívek z těchto rodů do konventu.¹³

Klášter později nemilosrdně zasáhla válka o rakouské dědictví (1740–1748). V literatuře, ale i v pramenech se dozvíme, že dominikánky byly nuceny platit různým cizím vojskům na našem území, aby klášter

⁹ Srov. NA, AZK, ŘD sv. Anna, fasc. 1., sign. 48.

¹⁰ Srov. NA, AZK, ŘD sv. Anna, fasc. 1., sign. 49 a 50.

¹¹ Srov. EKERT, *Posvátná místa*, s. 390.

¹² Srov. NA, AZK, ŘD sv. Anna, fasc. 1., sign. 59 a 61.

¹³ Srov. níže.

nezničila nebo nevydrancovala. Podle F. Ekerta se dokonce musely mnišky uskromnit a od té doby zde žilo pouze 14 řeholnic,¹⁴ nicméně v archivních materiálech se nenachází žádný pramen, který by tento pokles vysvětloval. Nalézá se zde však soupis, který začíná v roce 1741 a končí roku 1745, jehož obsahem je seznam všech, řečeno dnešním jazykem služeb, jimiž mnišky vydržovaly část rakouského vojska. Na každé straně je pak uvedeno konkrétní datum, například 27. srpna 1741, pak soupis věcí (jídlo, pití), které dominikánky vojsku poskytly a poté kolik je ta daná „pomoc“ vojsku stála.¹⁵ Těchto vojenských návštěv bylo během války několik, neboť samotný soupis tvoří patnáct stran. Na základě tohoto dokumentu můžeme vidět, že konvent ztratil za války mnohé finanční prostředky. Rovněž lze konstatovat, že tyto pramenné informace jsou poslední o činnosti dominikánek u sv. Anny na Starém Městě pražském, a to až do jeho zrušení, protože jak literatura, tak prameny o posledních zhruba čtyřiceti letech existence kláštera mlčí.

Tento nedostatek pramenů, ale zároveň i informací z literatury, svádí ke třem výkladům. Buď se konventu velmi dobře daří, a proto to nestojí ani za záznam nebo: konventu pomalu upadá jistá společenská prestiž, ubývá podporovatelů, zároveň i zájemkyň o vstup a klášter se nachází ve fázi jakéhosi stavu přežívání asi tak, jako mnoho dnešních církevních institucí anebo třetí možnost – prameny se ztratily při zrušení kláštera. Tyto poslední dvě možnosti nám připadají jako nejpravděpodobnější. Avšak je přinejmenším zvláštní, že se nedochovaly prameny k sociálnímu složení kláštera, na které právě kláštery v době předjosefinské obzvlášť dbaly. Konvent byl nakonec zrušen a rozpuštěn z nařízení císaře Josefa II. 21. května 1782.¹⁶

2. HOMILETIKA OBECNĚ

Kázáním, které je hlavním tématem tohoto článku, se jako svébytným literárním žánrem především ve svých monografiích zabývají kupříkladu Miloš Sládek¹⁷ nebo Jana Maroszová. Oba autoři vydali poměrně roz-

¹⁴ Srov. EKERT, *Posvátná místa*, s. 391. Autor však opět nedokládá zdroj svých informací.

¹⁵ Srov. NA, AZK, ŘD sv. Anna, fasc. 3, sign. 228.

¹⁶ Srov. tamtéž.

¹⁷ Srov. Karel BERÁNEK – Miloš SLÁDEK, *Františkánský klášter v Hájku v literatuře 17. a počátku 18. století*, Unhošť: Římskokatolická farnost u kostela sv. Petra a Pavla, 2000; Miloš

sáhlé edice barokních homilií. M. Sládek například ve své edici Svět je podvodný verbíř¹⁸ edituje různá kázání ze 17. a 18. století. V úvodu této edice pak M. Sládek přibližuje dnešnímu čtenáři onen literární fenomén, který tato kázání ve své době představovala. Edice Vera mundi lumina od J. Maroszové¹⁹ je výběrem dominikánských barokních kázání, která byla nalezena v knihovně dominikánského konventu u sv. Jiljí v Praze. Ve svém komentáři k této edici autorka popisuje samotný nálezný těchto kázání a historii bádání v oboru homiletiky.

Po literární stránce se kázáními ve svých článcích dále zabývají Michaela Hashemi a Hana Kusáková. M. Hashemi například ve svém článku²⁰ poukazuje na rozdíly mezi literárně prestižními a konvenčními promluvami, přičemž literárně prestižní často používají více stylisticky vytříbenějšího jazyka a do toho zakomponovávají třeba i různé biblické obrazy či obrazy z reálného života, a tím probouzejí v posluchačích jejich obrazotvornost na rozdíl od běžného konvenčního kázání. H. Kusáková ve svém článku²¹ zase porovnává homilie dvou kazatelů z období baroka, a to Daniela Nitscheho a Pavla Axlara. Přitom poukazuje na to, že Daniel Nitsch ve svých kázáních často používá biblické citáty a výroky církevních otců, naproti tomu Axlar své promluvy staví na jisté divadelnosti a emocionalitě. Kazatel nechává před zraky svých posluchačů

SLÁDEK, „O skryších převzácných darů ducha aneb Poznámky ke Koniášově Postile,“ in *Krátké věčné spásení upamatování k životu a době jezuity Antonína Koniáše*, ed. Kateřina Bobková Valentová – Miloš Sládek, Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2013, s. 81–91; Miloš SLÁDEK, „Tři černé kvítky aneb Na okraj citací v české pobělohorské homiletice,“ in *Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci: sborník příspěvků z pracovního semináře konaného ve Vranově u Brna ve dnech 4.–5. 6. 2003*, ed. Ivana Čornejová, Dolní Břežany: Scriptorium, 2003, s. 309–316.

¹⁸ Srov. *Svět je podvodný verbíř, aneb, Výbor z českých jednotlivě vydaných svátečních a příležitostných kázání konce 17. a prvních dvou třetin 18. století*, ed. Miloš Sládek, Praha: Argo, 2005.

¹⁹ Srov. *Vera mundi lumina: výběr dominikánských barokních kázání*, ed. Jana Maroszová, Praha: Karolinum 2016.

²⁰ Srov. Michaela HASHEMI, „K rozlišení konvenční a literárně prestižní homiletiky v období baroka,“ in *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity*, Brno: Bohemica litteraria, 2007. Článek je dostupný na stránkách Digitální knihovny Filozofické fakulty Masarykovy univerzity: Michaela HASHEMI, „K rozlišení konvenční a literárně prestižní homiletiky období baroka,“ https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/104856/V_BohemicaLitteraria_10-2007-1_10.pdf [cit. 6. 3. 2014].

²¹ Srov. Hana KUSÁKOVÁ, „Podoby a proměny žánrů kázání v době vrcholného baroka,“ in *Česká literatura* 54, č. 5 (2006): 93–106.

defilovat biblické postavy, zvířata i církevní autority a vede s nimi živý dialog.²²

Homiliím se v historického kontextu věnovala velmi důkladně Veronika Čapská.²³ Ta se ve své badatelské činnosti zabývá promluvami, které byly adresovány členkám řeholních řádů a snaží se především odpovět na otázky: při jaké příležitosti byla tato kázání pronášena, co bylo hlavním obsahem těchto kázání a proč.

Samotné homilie byly pronášeny v raném novověku – stejně jako ve středověku – buď před mší nebo po mši.²⁴ V této době se kazatelství vyhranilo do dvou proudů nebo dvou kazatelských škol. První z proudů, označován jako humanistický, klasický nebo ciceronský, se výrazně přiklání ke starší kazatelské tradici 16. století a zdůrazňoval antické vzory. Představitelé druhého proudu, který současníci označovali jako novou rétoriku nebo nové umění ostrovtipu, bývá v novodobé literární historii nazýván jako konceptuální, barokní nebo manýristický, naopak zdůrazňoval nedostatečnost antických vzorů. Vznik kazatelského konceptu (z italského *concetto* = překvapivý nápad) výrazně ovlivnila italská milostná lyrika 14. a 15. století. Z ní byl tento koncept v 16. století přenesen do duchovní poezie a náboženské rétoriky.²⁵ Dobře napsané a vyslovené kázání mělo posluchače poučit, pobavit a dosáhnout i citového pohnutí. Správná homilie měla být lidem srozumitelná, plná jazykových ozdob a přiměřeně dlouhá. Nakonec každá promluva obsahovala i často se opakující řečnické figury (etymologické, reduplikační atd.).²⁶

Při stavbě konceptuálního kázání se především vycházelo z evangelního úryvku, který se četl toho dne při mši svaté. Pro ozvláštňení či prohloubení poznání biblického textu kazatelé často využívali myšlenek z děl církevních otců, přičemž asi nejoblíbenější byli sv. Ambrož a jeho

²² Srov. tamtéž.

²³ Srov. Veronika Čapská, „Misionářky mikrokosmu – řeholní ideál při vstupu žen do olomouckých klášterů,“ in *Olomoucké baroko. Proměny ambic jednoho města*, ed. Martin Elbel – Ondřej Jakubec, Olomouc: Muzeum umění Olomouc 2010, s. 197–203; Veronika Čapská, „Framing a Young Nun's Initiation: Early Modern Convent Entry Sermons in the Habsburg Lands. Vestiges of a Lost Oral Culture,“ <https://www.cambridge.org/core/journals/austrian-history-yearbook/article/framing-a-young-nuns-initiation-early-modern-convent-entry-sermons-in-the-habsburg-lands-vestiges-of-a-lost-oral-culture/168485030319DB726290A50660A09ACA8/core-reader> [cit. 10. 12. 2018].

²⁴ Srov. Jiří Mikulec, *Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích*, Praha: Grada 2013, s. 132.

²⁵ Srov. *Svět je podvodný verbíř*, s. 27–28.

²⁶ Srov. *Vera mundi lumina*, s. 41–43.

žák sv. Augustin.²⁷ Kazatelé také při tvorbě promluvy nejspíše používali nejruznější příručky, ať už se jednalo o učebnice rétoriky,²⁸ různé přehledy a slovníky²⁹ nebo sbírky kázání.³⁰

3. KÁZÁNÍ U DOMINIKÁNEK V KONVENTU SV. ANNY

Ve strahovské knihovně se nachází čtveřice kázání, která byla určena řeholnicím dominikánského kláštera na Starém Městě pražském. Tyto promluvy jsou zde uloženy ve třech rozsáhlých konvolutech čili souborech různých tištěných homilií z období baroka. Jedná se o promluvy určené pro Ludmilu Markvartovou z Hrádku,³¹ Marii Josefu Millesimo-Caretto,³² Johanu Agnes Baptistinu Minetti³³ a Marii Alžbětu Sidonii ze Salmu.³⁴ Jsou to jediné promluvy patřící těmto dívkám. Respektive v archivních materiálech se nenachází žádné další homilie, které by se týkaly například výročí složení slavných slibů, alespoň jedné z výše uvedených mnišek.

Nedá se jednoznačně odpovědět na otázku, z jakého důvodu byla právě tato kázání vytištěna. Mohlo to být kvůli významnému společenskému postavení rodiny novicky, nebo zde mohla hrát roli kvalita promluvy. V neposlední řadě se některá kázání mohla ztratit při rušení

²⁷ Srov. tamtéž, s. 55–56.

²⁸ Např. Bohuslaus BALBINUS, *Quaesita oratoria*, Pragae, 1677; Cyprianus SOARIUS, *Tabulae rhetoricae*, Pragae, 1745, a další. Srov. *Vera mundi lumina*, s. 57.

²⁹ Např. Jean Pierius VALERIANUS, *Hieroglyphica sie De sacris Aegyptiorum laiarumque gentium literis*, Basileae, 1575 (Přehledný slovník symbolů); Tobias LOHNER SJ., *Instructissima bibliotheca manualis concionatoria*, Dilingae, 1689 (Jedná se o slovník abecedně uspořádaných tematických hesel) a další. Srov. *Vera mundi lumina*, s. 58–59.

³⁰ Např. Caspar KNITTEL, *Conciones dominicales academicae*, Pragae, 1687; Jan KLEKAR, *Semeni Slova Božího*, Pragae, 1701 a další. Srov. *Vera mundi lumina*, s. 60–61.

³¹ Kázání pro Ludmilu Markvartovou: Srov. Strahovská knihovna (dále SK), Leopold KLEZL, *Libertas filiorum Dei*, Prag: Johann Wenzl Helm, kvartového formátu, 1721, sign. AB XII 18/53.

³² Kázání pro Marii Josefu Millesimo-Caretto: Srov. SK, Josef KLOSER, *Das kostbare Perlein Cleopatras*, Prag: Johann Wenzl Helm, kvartového formátu, 1720, sign. FB III 62/37.

³³ Kázání pro Johanu Agnes Minetti: Srov. SK, Václav NERLICH, *Neüer Himmel und neüe Erd oder Himmel auf Erden*, Prag: SV. Klementa, Tovaryšstva Ježíšova, kvartového formátu, 1706, sign. CQ VIII 5/21.

³⁴ Kázání pro Marii Alžbětu Sidonii ze Salm: Srov. SK, Vavřinec Karel BRÜCKNER, *Haus der Heiligung und Herzligkeit*, Prag: Johann Wenzl Helm, kvartového formátu, 1716, sign. BT V 29/12.

ženských konventů za vlády Josefa II. roku 1782. Rovněž se nikdy zřejmě nedozvíme, jestli homilie nechaly na své náklady vytisknout rodiny dívek a následně je věnovaly klášteru nebo zda za tímto vytisknutím stály samotné kláštery.

Nalezená kázání byla určena pro obřad tzv. obláček neboli slavnostního vstupu dívek do dominikánského řádu, neboť k jaké příležitosti byla daná promluva vytištěna, je vždy uvedeno na jejím titulním listě. V případech těchto kázání je zde napsáno, že promluva vznikla při slavnostním vstupu (německy: Eingang)³⁵ dívky do kláštera nebo při slavnostním oblékání (německy: Einkleidung)³⁶ řeholního oděvu té konkrétní dívky, jedná se v zásadě o identický obřad. Jak již bylo naznačeno, každá promluva byla napsána v německém jazyce, ale u biblických citací a výroků církevních otců se nejdříve dodržovala jejich latinská podoba, která se však následně doplnila německým překladem. To bylo jistě výhodné jak pro dominikánky, které většinou neovládaly latinu na takové úrovni jako jejich spolubratři, tak pro laické posluchače. Každá citace byla také doplněna poznámkou či odkazem pod čarou nebo po straně. Tři z těchto čtyř kázání sepsali dominikáni, což je pochopitelné, vzhledem k tomu, pro jaký klášter byly tyto homilie napsány. Výjimku tvoří promluva pro Johanu Agnes Baptistinu Minetti, jejímž autorem je jezuitský kněz P. Nerlich.³⁷ Na základě těchto informací si můžeme položit otázku, jak probíhal samotný výběr kněží pro tyto slavnostní chvíle. Pokud se podíváme na obsah kázání, zjistíme, že hned na jejich začátku se přibližuje historie dívčí rodiny. Podle tohoto klíče můžeme například usuzovat, že výběr kazatele záležel na samotné rodině novicky. Avšak i převorka mohla do této volby kněží zasahovat, neboť je třeba uvážit, že se s nimi mohla znát lépe než členové dívčí rodiny. Dalším faktorem, který mohl ovlivnit tento výběr, byla i všeobecná popularita těchto kazatelů. Z výše uvedených důvodů vyplývá, že na otázku, proč tato kázání sepsali právě tito kněží, neexistuje jednoznačná odpověď.

³⁵ Srov. SK, *Das kostbare Perlein Cleopatrae [...]*, sign. FB III 62/37. Rovněž: Srov. SK, *Neüer Himmel und neüe Erd oder Himmel auf Erden*, sign. CQ VIII 5/21.

³⁶ Srov. SK, *Libertas filiorum Dei*, sign. AB XII 18/53. Rovněž: Srov. SK, *Haus der Heiligung und Herzlichkeit*, sign. BT V 29/12.

³⁷ Srov. HISTORICKÝ ÚSTAV AV ČR, Bio-bibliografická databáze řeholníků v Českých zemích v raném novověku, „Nerlich, Wenceslaus/Václav, SJ, 1652–1712,“ <http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dll?hal=1000138949> [cit. 10. 6. 2019],

Při následné analýze těchto čtyř kázání se budu držet dvou základních témat, která naznačila ve své článku V. Čapská.³⁸ Prvním z nich byla otázka klauzury, na jejíž dodržování bylo od doby tridentského koncilu ze strany církevních autorit pohlíženo se značnou přísností. S tím souvisí i charakteristika života v klášteře. Druhým byla oslava rodiny či rodinného zázemí kandidátky. To znamená, že jednotliví kazatelé v tomto bodě rozebírali „ušlechtilost“ a urozenost dané rodiny, a to pomocí rodinných erbů nebo tzv. rodových hrdinů.

4. KÁZÁNÍ KNĚŽÍ Z KAZATELSKÉHO ŘÁDU

V této části budeme analyzovat tři homilie, které sepsali kněží kazatelského řádu. Konkrétně se jedná o promluvy pro Ludmilu Markvartovou z Hrádku, Marii Josefu Millesimo-Caretto a Marii Alžbětu Sidonii ze Salmu. Pro lepší orientaci se budu při této analýze primárně držet promluvy adresované Ludmile Markvartové z Hrádku, neboť všechna tato kázání jsou si obsahově velmi podobná. Přitom ale budu poukazovat na rozdílná či relativně totožná témata, které se nacházejí i ve dvou dalších homiliích.

4.1 Název promluvy

Název kázání vychází většinou z konkrétního biblického úryvku, případně byla homilie pojmenována vlastním názvem. Tak tomu bylo například u promluvy určené pro Marii Alžbětu Sidonii ze Salmu. Homilie pro ni měla název: *Haus der Heiligung und Herzlichkeit* (*Dům posvěcení a srdečnosti*).³⁹ Každý tento název nastiňuje celý obsah kázání.

Ze samotného titulního listu zjistíme také i mnoho dalších informací, než je jen název promluvy. Pro představu citujme z kázání pro Ludmilu Markvartovou:

LIBERTAS FILIORUM DEI Die Freiheit der Kinder Gottes In Geistlicher Closter=
Verschliessung. Entgegen gesetzt Der dreifachen Welt=Dienstbarkeit Welche her-

³⁸ Srov. Čapská, „Misionářky mikrokosmu.“

³⁹ Srov. SK, *Haus der Heiligung und Herzlichkeit*, sign. BT V 29/12.

stammet A Concupiscentia Carnis, Von der Begierlichkeit deß Fleisches A Concupiscentia Oculorum Von der Begierlichkeit deren Augen A Superbia Vitae, Von der hoffart deß Lebens. Bei Geistlicher Eintretung und Einkleidung der Wohl=Edl=Gebornen Fräulen LUDMILLAE JOSEPHAE FRANCISCAE MARGARITAE MARKWARTIN von HRADECK, Nun aber Schwester MARIAE CAROLINAE ERNESTINAE à S. LAURENTIO In dem Hoch=Löblichen Jungfräulichen Stifft und Closter Sanctae ANNAE deß heiligen Ordens Sancti Patris DOMINICI auf der Alten Stadt Prag. Den 18. August=Monaths im Jahr 1721. Einer Hoch=Adelichen Versamblung vorgestelet Von P. LEOPOLDO KLEZL, Prediger=Ordens Priestern, und der Zeit würcklichen Rosenkrantz=Predigern bei Sancta Maria Magdalena in der kleinern Stadt Prag. Gedruckt in der Königlichen Alten Stadt Prag bei Johann Wentzl Helm.⁴⁰

Zde se tedy dozvíme, a to u všech kázání, pro koho byla promluva především napsána a vytištěna, při jaké příležitosti byla pronášena, kdo byl autorem a jaké řeholní jméno si dívka zvolila.

4.2 Sebe prezentace rodiny

Všechny dívky, které byly středem těchto homilií, pocházely ze šlechtických rodin. Markvartové z Hrádku byl starý vladýcký rod původem ze Stříbrska. V 15. století se rozdělil na tři linie, z nichž dvě vymřely v druhé polovině 16. století.⁴¹ Millesimo-Caretto byl starý italský rod markýzů ze Savony, který byl roku 1440 povýšen do hraběcího stavu.⁴² Rod Salmů je velmi rozvětven. Za nejstaršího předka se považuje Siegfried hrabě v Moselgau a Lucembursku, žijící na konci 10. století. Jméno Salm pak znamená losos, který je také základním erbovním znamením

⁴⁰ Srov. SK, *Libertas filiorum Dei*, sign. AB XII 18/53. Tisk není paginován. Volný překlad autora: „Svoboda dětí božích v duchovním uzavření kláštera postavená vůči trojímu nevolnictví světa, které pochází z touhy těla, z touhy očí, ze zpupnosti života. Při duchovním vstupu a oblékání dobře [a] šlechetně narozené dívky Ludmily Josefíny Františky Markéty Markvartové z Hrádku, nyní ale sestry Marie Karoliny Ernestiny od sv. Vavřince. Ve vysoce ctěném panenském klášteře a konventu sv. Anny svatého řádu sv. otce Dominika na Starém Městě pražském 18. měsíce srpna v roce 1721.“ Při přepisu všech pramenů jsem používal tato pravidla transkripce: Srov. Jindřich Šebánek, *Pomocné vědy historické*. 1. [díl], Paleografie, Praha: SPN, 1958, s. 61–66.

⁴¹ Srov. Petr MAŠEK, *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, díl I., Praha: Nakladatelství Argo 2008, s. 605.

⁴² Srov. tamtéž, s. 642.

celého rodu.⁴³ Z dostupných archivních materiálů, ale i odborné literatury, však nelze plně zrekonstruovat rodokmen novicky Marie Josefy Millesimo-Caretto⁴⁴ a Marie Alžběty Sidonie ze Salmu.⁴⁵ Zároveň tyto informace nevyčteme ani z homilií, které byly sepsány pro tyto dívky.⁴⁶ Více informací však nalezneme o Ludmile Markvartové z Hrádku. Z doložených archivních materiálů vyčteme, že tato dívka byla dcerou Václava Arnošta Markvarta z Hrádku, císařského rady, přísedícího zemského soudu a nejvyššího písaře Království českého, a jeho první manželky Marie Karolíny, rozené Odkolkové z Újezdce. Do svého řeholního jména Marie Karolina Arnoštka od svatého Vavřince přijala tedy křestní jména obou rodičů.⁴⁷

V samotných homiliích sebe prezentace rodiny dívek hrála výraznou roli:

Allein Sie soll wissen Gnädige Fräule, daß obgleich in Ihrem angebohrnen Väterlichen Stamm=Wappen ein guldenes Gitter ist, so ist doch dasselbe im Rothen Feld zum Anzeigen, daß die auß disem Ritterlichen Hauß entsprossene Helden, öftters mit ihrem Rosenfarben Blut die Erden gefärbet, umb die Freinheit deß Edlen Vaterlands zu erhalten. Wie dann schon im Jahr 1292. Waltherus von Hradek im Marggraffthum Mähren das Ambt eines Obristen Landes Hauptmanns.⁴⁸

Například v tomto úryvku z kázání pro Ludmilu Markvartovou popisoval P. Klezl, jenž je autorem promluvy, rodinný erb. Přitom nejvíce zdůrazňoval symboliku zlatých mříží. Pro představu erb Markvartů z Hrádku

⁴³ Srov. Petr MAŠEK, *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, díl II., Praha: Nakladatelství Argo 2010, s. 197.

⁴⁴ Srov. NA, *Sbírka genealogicko-heraldická Wunschwitzova*. Inv. č. 149 – Carreto-Millesimo. *Ottův slovník naučný*: díl V., Praha: J. Otto 1892, s. 148–149. MAŠEK, *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, I., s. 642.

⁴⁵ NA, *Sbírka genealogicko-heraldická Wunschwitzova*. Inv. č. 1013. *Ottův slovník naučný*: díl XII., Praha: J. Otto 1897, s. 550–552. P. MAŠEK, *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, díl II., s. 197–199.

⁴⁶ Srov. SK, *Das kostbare Perlein Cleopatrae [...]*, sign. FB III 62/37. SK, *Haus der Heiligung und Herzlichkeit*, sign. BT V 29/12.

⁴⁷ NA, *Sbírka genealogicko-heraldická Wunschwitzova*. Inv. č. 709.

⁴⁸ Srov. SK, *Libertas filiorum Dei*, sign. AB XII 18/53. Volný překlad autora: „Sama ona / musí vědět, milostivá slečna, že i když je v jejich rodném otcovském rodovém erbů zlatá mříž, tak tato mříž v červeném poli ukazuje, že hrdinka, která vzešla/vyklíčila z tohoto šlechtického domu, častěji se svou krví – barvy růží zabarví zemi, aby uchovala svobodu urozené otcovské země. Tak již v roce 1292 Waltherus z Hrádku v Markrabětví moravském zastával úřad vrchního zemského hejtmána.“

ku Erb má zlaté břevno na červeném štítě (tj. vodorovný pruh), v klenotu na přílbě byla pak černá koule, ze které do tří stran šlehaly plameny. Toto břevno bylo ovšem (alespoň na přelomu 17. a 18. století) skutečně zobrazováno jako mřežované šikmými a kosmými zlatými proužky. Kázání při slavnosti „obláčky“ je tak zajímavým dokladem o tom, že právě toto (ozdobné) „mřežování“ současníci vnímali jako „mříž“, kterou P. Klezl přirovnal ke klášterním mřížím.⁴⁹

Dále se kazatel snažil nastínit stručnou historii rodu, ze kterého dívka pocházela. Proto P. Klezl například zmiňoval Walthera z Hrádku, který prý roku 1292 zastával úřad nejvyššího zemského hejtmána Markrabství moravského,⁵⁰ aby nejspíše vyzdvihl důležitost a význam tohoto rodu i v rámci české historie. Nejvíce to můžeme sledovat v kázání určeném pro Marii Josefu Millesimo-Caretto.⁵¹ Popis samotných hrdinských skutků příslušníků této rodiny a poukazování na jejich další ctnosti zabírá kazateli Josefovi Kolserovi celé tři strany.⁵² Z důvodu těchto dlouhých popisů rodinných historií je zřejmé, že samotné rodiny zasahovaly, alespoň okrajově, do tvorby těchto promluv a možná se i postaraly o jejich vytištění. Zde totiž byla zachycena sebe prezentace a tím i společenská vážnost celého rodu. Zároveň získala rodina památku na významný den jejich dcery, která se stala řeholnicí, což pro ně byla velká čest.

4.3 Klauzura a duchovní život v klášteře

Zásadním tématem všech nalezených homilií byla klauzura neboli uzavřenost kláštera před okolním světem a charakteristika samotného zasvěceného života v klášteře. Kazatel Leopold Klezl v kázání určeném

⁴⁹ Srov. také Jan PELANT, *Erby české, moravské a slezské šlechty*, Praha: Nakladatelství Lido-vé noviny, 2013, s. 275–276; Rudolf HOLINKA, „Barokní heraldická symbolika,“ *Erbovní knížka na rok 1941*, s. 57–61 (ukázáno na příkladu obláčky slečny Marie Lidmily Antonie z Říčan roku 1720 a pohřební řeč nad panem Jiřím Šebešovským ze Šenovic z roku 1664); David NOVOTNÝ, „Heraldické motivy v pohřebních kázáních raného novověku,“ *Genealogické a heraldické listy* 1 (2009): 30–43.

⁵⁰ Tato informace není bohužel z dostupných zdrojů ověřitelná. Srov. František PALACKÝ, *Přehled současné nejvyšší důstojníků a auředníků zemských i dworských ve království českém*, Praha, 1832 nebo *Ottův slovník naučný*, díl XVI., Praha: J. Otto, 1900, s. 870–871, dostupný na internetu: <https://ia700406.us.archive.org/35/items/ottvslovnknauni29ottogoog/ottvslovnknauni29ottogoog.pdf> [cit. 21. 7. 2015].

⁵¹ Srov. SK, *Das kostbare Perleim Cleopatrae*, sign. FB III 62/37.

⁵² Srov. tamtéž.

Ludmile Markvartové vyzdvihoval její statečnost, která ji vedla ke vstupu do kontemplativního řeholního řádu. Zabýval se rovněž myšlenkou, co to vlastně je svoboda a dochází k závěru, že člověk, který žije ve světském prostředí, může být svázán zlatými řetězy („Ketten, welche von Gold gemacht seind“⁵³). Každý člověk může být ve světě svázán určitým typem služebnosti. I když se všichni snaží těmto poutům vyhnout („Alle seind dahin beflissen, wie sie vermeyden die Fessel der harten Dienstbarkeit“).⁵⁴ Na základě těchto alegorií nejrůznějších pout dochází kazatel k závěru, že se svým rozhodnutím stává mnohem svobodnějším člověkem, přestože si vybrala život v klášteře, který latiníci nazývají vězením („Sie will von nun an wohnen im dem Closter, welches die Lateiner nennen Claustrum.“).⁵⁵

Samotná charakteristika života, pro který se dívka rozhodla, vycházela většinou z úvodní biblické citace kázání. V homilii pro Ludmilu Markvartovou P. Leopold Klezl rozebíral úryvek z knihy Píseň písní: „Hle, právě stojí za naší zídou, nahlíží do oken, dívá se mřížovím.“⁵⁶ Tento citát pak na jednom místě v kázání takto interpretoval:

[...] eine verliebte Seel ihren geliebten Bräutigam nirgends sicherer antrifft, als hinter der Wand ihrer verschlossenen Cellen allwo Ihr erlaubet ist mit keüschten Anmuthungen Ihres zarten Hertzens Ihn zu umfängen [...].⁵⁷

Tím kazatel naráží na to, že se Ludmila Markvartová bude v zasvěceném životě setkávat se svým milým – Kristem – nepřetržitě každý den. Dá se říct, že tento pohled, který vyzdvihuje život řeholní nad světský, je určující ve všech třech kázáních, i když je tento motiv vždy vykládán trochu jinak. Například v dalším kázání určeném pro Marii Josefu Millesimo-Caretto kněz Josef Kloser zase pro změnu přirovnával život v klášteře k nevzácnějšímu šperku královny Kleopatry („Das kostbare Perlein Cleopatrae“).⁵⁸ Z toho se dá ostatně odvozovat i jistá sebe prezentace

⁵³ Srov. SK, *Libertas filiorum dei*, sign. AB XII 18/53.

⁵⁴ Srov. tamtéž.

⁵⁵ Srov. tamtéž.

⁵⁶ Srov. Pis 2,9.

⁵⁷ Srov. SK, *Libertas filiorum dei*, sign. AB XII 18/53. Volný překlad aurora: „[...] zamilovaná duše nenajde jinde jistěji svého milovaného ženicha než za zdí svých uzavřených cel, všude tam je jí dovoleno ho obejmout s cudným půvabem svého jemného srdce [...]“

⁵⁸ Srov. SK, *Das kostbare Perlein Cleopatrae*, sign. FB III 62/37.

řeholního prostředí.⁵⁹ Zároveň se zde odráží typické vnímání ženských řeholních řádů v době baroka. Řeholní instituce v tomto období totiž plnily také velmi významnou „společenskou úlohu“, neboť byly vzorem pro duchovní život a upevňování zbožnosti v laickém prostředí. Šlo tedy o místa, kam se uchylují ponejvíce zbožní a ctnostní lidé, kteří slouží Bohu a pečují o vlastní spásu, stejně jako o spásu duší svých bližních.⁶⁰

I když každé z těchto tří kázání má jinou strukturu, tak lze v podstatě potvrdit, že kazatelé se především věnovali tématu klausury v ženském kontemplativním řádu a oslavě rodiny či rodinného zázemí novicky, jak o tom píše V. Čapská ve svém článku.⁶¹ Rozdílnost těchto kázání je v kladení důrazu na jednotlivá témata – jeden kazatel mluvil více o rodinné historii, druhý se zaměřuje na danou dívku a na její budoucnost, pro kterou se rozhodla atd.

5. KÁZÁNÍ P. VÁCLAVA NERLICH A SJ

Trochu jiným příkladem je kázání určené Johaně Agnes Baptistině Minetti, (řeholním jménem Anna Marie od svatého Vavřince), které se jmenuje „Neüer Himmel und neüe Erd.“ Jak už bylo výše řečeno, tuto promluvu sepsal jezuitský kněz Václav Nerlich. Tento jezuita se narodil ve Slezsku roku 1652, na konci šedesátých let 17. století vstoupil do jezuitského řádu a roku 1681 přijal kněžské svěcení. V době, kdy pronesl výše zmiňovanou homilii, působil jako nedělní a postní kazatel v kostele sv. Mikuláše a byl rovněž členem komunity jezuitského profesního domu na Malé Straně v Praze.⁶²

Zde se také nejspíše seznámil s rodinou Minettiů. Na Malé Straně pražské totiž sídlil tzv. Vlašský špitál, který spravovala Vlašská kongre-

⁵⁹ Srov. Karl Suso FRANK, *Dějiny křesťanského mnišství*, Praha: Benediktinské arcipatství 2003, s. 110–125.

⁶⁰ Srov. Jiří MIKULEC, „Poznámky ke vnímání řeholního života mezi barokem a osvícenstvím,“ *Theatrum historiae* 3 (2008): 275–287. Srov. také Jan ZDICHYNEC, „Haec dicta sint in charitate. K vizitacím klášterů cisterciáček ve 2. polovině 17. století,“ in *Za zdmi kláštera: Cisterciáci v českých dějinách*, ed. Dana Dvořáčková – Petr Charvát – Bohumír Němec – Radka Lomičková – Jan Zdichynec, České Budějovice: Veduta 2010, s. 42–65.

⁶¹ Srov. Čapská, „Misionářky mikrokosmu.“

⁶² HISTORICKÝ ÚSTAV AV ČR, Bio-bibliografická databáze řeholníků v Českých zemích v raném novověku. „Nerlich, Wenceslaus/Václav, SJ, 1652–1712,“ <http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/1.dll?hal~1000138949> [cit. 7. 9. 2016].

gace. Podle dochované pamětní knihy italské fraternity bylo v letech 1664–1788 členy Vlašské kongregace celkem deset mužských příslušníků rodu Minetti.⁶³ Dokonce v roce 1647 byl jejím rektorem pravděpodobně Johanin děd Jakub Minetti.⁶⁴ Rovněž později (v letech 1694–1696) zastával tuto funkci i Johanin strýc, který se taktéž jmenoval Jakub,⁶⁵ a není vyloučeno, že tato rodina měla v blízkosti „Vlašského špitálu“ dům, ve kterém bydlela.

Samotný šlechtický rod pocházel z Milánska a v osobě obchodníka Laurenze Minettiho se usídlil v Praze. Později byl jeho vnuk Johann Baptista Minetti povýšen do českého rytířského stavu a získal vesnice Branišov u Humpolce a Větrný Jeníkov.⁶⁶ O Johaně Baptistě Minetti z dostupných archiválií víme, že byla dcerou Antonína Minettiho, usedlého obchodníka, na Starém Městě pražském a Johany Tiuliany.⁶⁷

Samotné kázání se od předchozích tří jasně odlišuje svojí polytematičností a hlubším teologickým propracováním. Všechna témata odkazují především na duchovní život zasvěcené osoby, a rovněž je bráno v potaz i rozhodnutí, které chce učinit Johana Agnes Minetti, tedy stát se jednou z řeholnic kláštera dominikánek.

5.1 Sv. Dominik

[...] hat Gott den Stern an die Stirn S. Dominici gesetzt, daß die Welt wissen sollte S. Dominicus seie des himmels Augapfel; und seie mehr das himmlische, als das irdische anzusehen, erschaffen; Darum ihm Gott nebst zweien Leibs=Augen, noch ein liechtes Himmel=Aug an die Stirn gesetzt.⁶⁸

⁶³ Srov. Anna BARTOLOZZI, „La Congregazione della Beatae Vergine Maria Assunta in Cielo,“ in *La Congregazione italiana di Praga*, Kutná Hora: Tichá Byzanc, 2003, s. 22.

⁶⁴ Srov. Jan OULÍK, *Barokní znaková galerie*, diplomová práce, Praha: Katedra pomocných věd historických FF UK, 2012, s. 84.

⁶⁵ Srov. BARTOLOZZI, „La Congregazione della Beatae Vergine Maria Assunta in Cielo,“ s. 12 a vysvětlivka na s. 117.

⁶⁶ Srov. MAŠEK, *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, díl I., s. 643.

⁶⁷ Srov. NA, *Sbírka genealogicko-heraldická Wunschwitzova*. Inv. č. 752.

⁶⁸ Srov. SK, *Neüer Himmel und neüie Erd*, sign. CQ VIII 5/21, s. 3. Volný překlad autora: „[...] Bůh zasadil hvězdu na čelo sv. Dominika, aby svět poznal, že svatý Dominik je oko nebes, a byl stvořen, aby viděl více věci nebeské než světské. Proto mu Bůh dal vedle dvou očí tělesných ještě jasné nebeské oko na čelo.“

První tématem kázání je sv. Dominik, který je zde výslovně přirovnáván k oku nebes: „Toto oko mu zasadil na čelo Bůh, a to proto, aby viděl více věci nebeské než světské.“ Tento motiv, jenž se točí kolem sv. Dominika jako nebeského oka nebo přirovnání této osoby ke hvězdě („Der Stern“)⁶⁹, vystačí P. Nerlichovi na několik stran tištěného textu. Zde je názorně vidět rozvíjení konceptu o nová podobenství. Sv. Dominik je hvězda první velikosti („Stern Primae Magnitudinis“), je polárkou/jitřní hvězdou („der Morgen Stern“) atd.⁷⁰ Z kázání je patrný zájem kazatele o osobu sv. Dominika, kterého velmi vyvyšuje za jeho osobní příklad života, který vedl na zemi, ale zároveň ho považuje za velkého přímluvce a ochránce dominikánského řádu i po své smrti.

5.2 Panna Marie

V kázání byla vyzdvihována role Panny Marie, a to především pro její panenskou čistotu („reine Jungfrau“).⁷¹ Tím bylo poukazováno na ideál, který by dívka po svém rozhodnutí stát se řeholnicí měla mít stále před očima.

Upozorníme však ještě na jeden moment, který vystihuje, že se jedná opravdu o jezuitské kázání, protože P. Nerlich hovořil o Panně Marii jako o té, která byla od svého narození počata bez poskvrny dědičného hříchu („ohne Erbsünd“).⁷² Toto církevní dogma bylo schváleno papežem Piem IX. pro celou západní církev až roku 1854.⁷³ Předtím se však tento svátek pouze postupně prosazoval. Ve středověku se k němu hlásili františkáni, ale dominikáni ho odmítali. V raném novověku se začal znovu prosazovat, podporovatelem byl vídeňský císařský dvůr, ale především právě jezuité.⁷⁴ Kázání tak bylo proneseno v jasně jezuitském duchu, což na půdě dominikánského kláštera působí v této době velmi zvláště.

⁶⁹ Srov. SK, *Neüer Himmel und neüe Erd*, sign. CQ VIII 5/21, s. 2.

⁷⁰ Srov. SK, *Neüer Himmel und neüe Erd*, sign. CQ VIII 5/21, s. 2.

⁷¹ Srov. SK, *Neüer Himmel und neüe Erd*, sign. CQ VIII 5/21, s. 7.

⁷² Srov. SK, *Neüer Himmel und neüe Erd*, sign. CQ VIII 5/21, s. 6.

⁷³ Srov. Václav WOLF, *Neposkvrněné početí Panny Marie v průběhu historie*, Olomouc: Matice cyrilometodějská s. r. o., 2005, s. 34.

⁷⁴ Srov. MIKULEC, *Náboženský život*, s. 58.

5.3 *Erb Minettiů*

Dalším specifickým této promluvy je minimalizování informací o rodinné historii a jejím společenském postavení. Těmito záležitostmi se zabývá jediný odstavec:

[...] will sie ihr von der Treüe ihrer Vor-Eltern bei Rettung der berühmten und kostbaren Ambrosianischen Bibliothec zu Mailand erhaltene drei guldene Stern anheften. Das wegen dergleichen in Feüers=Brunst erwiesener Treü und Großmü-tigkeit ins Wappen gesetzte Hündlein will sich zum schneeweissen Hündlein mit der brennenden Fackel als Vorbedeutung S. Dominici gesellen.⁷⁵

Zde se P. Nerlich zmiňoval o rodinném erbu Minettiů. Tento erb je vyobrazen na náhrobku Jakuba Minettiho († 12. března 1698), který je osazen v jižní stěně presbytáře kostela sv. Havla na Starém Městě pražském – štít dělený, v horní polovici korunovaná orlice, ve spodní polovici chrt ve skoku nad skalkou při heraldicky pravém spodním okraji štítu, nad chrtem při heraldicky pravém okraji štítu šestihrotá hvězda. Na štítě je korunovaná turnajová přilba s přikryvadly, v klenotu korunovaná orlice.⁷⁶ Obdobný znak – jen s tím drobným rozdílem, že orlice se tentokrát nachází spíše v horní třetině (tedy v hlavě) štítu a v klenotu je mezi dvěma rozloženými křídly rostoucí pes – se nachází na soše sv. Jana Nepomuckého z roku 1721 ve Větrném Jeníkově.⁷⁷ V kázání byly zmiňovány hvězdy (i když erb Minettiů obsahoval pouze jednu hvězdu) a „fenka“ neboli erbovní znamení chrta.⁷⁸ Tento erb byl poté srovnáván s jedním z erbů dominikánského řádu. Jedná se o stříbrnou špici, do níž je vložena červeně vázaná kniha, na které sedí černý pes, držící v pravé tlapě

⁷⁵ Srov. SK. *Neüer Himmel und neüe Erd*, sign. CQ VIII 5/21, s. 4. Volný překlad autora: „Ona [Johana Agnes] chce svoji věrnost složit před svými rodiči, kteří při záchraně slavné a vzácné Ambrosiánské knihovně v Mainlandu [Milán] dostali připnuté tři zlaté hvězdy. To kvůli podobnému prokázání věrnosti a velkorysosti. Ty sama pak chceš býti sněhobílým psíkem s hořící pochodní, a tím se připojit k poslání sv. Dominika.“

⁷⁶ Vyobrazení znaku se nachází v periodiku: P. Matthäus Hösler, OCarm. – P. Gorazd Cetkovský, OCarm. – Helena Čížinská – Josef Hájek, „Dějiny karmelitánů v Praze,“ in *Staletá Praha XXVI* (2010): 53, obr. 98.

⁷⁷ Vyobrazení znaku se nachází v publikaci: Milan Mysliveček, *Erbovník 2*, Praha: Horizont, 1997, s. 107.

⁷⁸ Srov. také Ivan Hlaváček – Jaroslav Kašpar – Rostislav Nový, *Vademecum pomocných věd historických*, Jinočany: H+H, 2002, s. 356–358; Milan Buben, *Encyklopedie heraldiky*, Praha: Libri, 1999, s. 291–292 a 317.

modrou kouli a v tlamě hořící pochodeň. Nad psem je palmová ratolest a lodyha lilie navzájem zkřížené a přecházející do černých polí štítu. Vše je převyšeno zlatou osmihrotou hvězdou. Štít je podložen stříbrno – černě čtvrceným liliovým křížem, na němž je zavěšen růženec, a na jehož horním rameni spočívá zlatá koruna s devíti perlami, jedná se o tzv. heraldickou hraběcí korunu a nad korunou je devíza „*Veritas*“.⁷⁹ Z toho tedy P. Nerlich vycházel a vysvětloval na rodinném i dominikánském erbu jistou podobu, kterou můžeme vidět především ve vyobrazení hvězd a psů na obou erbech. Tím rovněž vykládal, jistě předznamenání, proč si dívka vybrala život v dominikánské řeholi.⁸⁰

5.4 *Nebe na zemi*

Nakonec rozebereme stěžejní téma celé homilie, které vychází z jejího názvu: „*Neüer Himmel und neüe Erd oder Himmel auf Erden.*“⁸¹ Tato slova jsou citací z biblické knihy Zjevení,⁸² kde svatopisec popisuje své eschatologické vidění:

A viděl jsem nové nebe a novou zemi, neboť první nebe a první země pominuly a moře již vůbec nebylo. A viděl jsem od Boha z nebe sestupovat svaté město, nový Jeruzalém, krásný jako nevěsta ozdobená pro svého ženicha. A slyšel jsem veliký hlas od trůnu: „Hle, příbytek Boží uprostřed lidí, Bůh bude přebývat mezi nimi a oni budou jeho lid; on sám, jejich Bůh, bude s nimi, a setře jim každou slzu z očí. A smrti již nebude, ani žalu ani nářku ani bolesti už nebude – neboť co bylo, pomínulo.“ Ten, který seděl na trůnu, řekl: „Hle, všechno tvořím nové.“⁸³

Tento obraz nového nebe a nové země viděl P. Nerlich jako paralelu k životu v klášteře, kde on již vidí ono pomyslné nebe na zemi. Jak na to ostatně poukazují těchto pár vět nalézající se skoro na začátku promluvy:

⁷⁹ Srov. Milan BUBEN, *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích*. 3. díl. 1. sv. *Žebravé řády*, Praha: Libri, 2006, s. 13.

⁸⁰ Srov. SK. *Neüer Himmel und neüe Erd*, sign. CQ VIII 5/21, s. 5.

⁸¹ Volný překlad autora: „Nové nebe a nová země neboli nebe na zemi.“

⁸² Srov. Zj 21,1.

⁸³ Srov. Zj 21,1–5.

Ach Ich sehe, Ich sehe! die liebliche Gemeinschaft und himmlische Gesellschaft ist der neue Himmel auf Erden der hocheleuchtete Orden S. Dominici. Diesen Himmel auf Erden hat ihr er wählet die Edle Jungfrau Joanna Agnes Baptistina. [...] ⁸⁴

Zde P. Nerlich naprosto jasně shrnul celé jádro kázání. Hovoří o tom, že Johana Agnes si svým vstupem do kláštera vyvolila pro svůj další život bytí v jisté „nebeské“ společnosti neboli v „nebi na zemi.“ Tím se však dostáváme i k další představě jednoho konkrétního kněze, života v kontemplativním řeholním řádu. Tímto tématem se kazatel nijak neliší od předchozích tří kázání. Rozdíl je však, jak už jsme výše uvedli, v zpracovanosti tohoto hlavního tématu.

To si můžeme ukázat na několika skutečnostech. Především samotné slovníspojení – „Himmel auf Erden,“ se v textu objevuje celkem jedenáctkrát a samotné slovo „Himmel“ (*nebe*) dokonce devětatřicetkrát. Kazatel si s tímto ústředním tématem doslova pohrál, najdeme ho totiž v různých obměnách či podobenstvích, pro které P. Nerlich využívá již zmiňované dostupné prostředky pro tvorbu homilií, tedy Písma svatého a výroky církevních otců. Abychom si to lépe představili, vybral jsem tyto následující úryvky.

Dieß ist der Himmel auf Erden wie es der heilige Bernardus behauptet: Habitantes in Caelis potius, quam in Caelis, excluso a vobis toto saeculo, totos vos inclusistis cum Deo. Quod enim geritur in Caelis, hoc & in Cellis: Quidnam est hoc? Vacare Deo, frui Deo. Ihr wohnet vielmehr im Himmel als in eüern Cellen. Die gantze Welt habt ihr von eüch ausgeschlossen und habt eüch mit Gott allein eingeschlossen. Was man im Himmel findt, findt man in eüeren Cellen: Was ist das? Gott dienen, Gott loben, Gott lieben [...]. ⁸⁵

⁸⁴ Srov. SK, *Neüer Himmel und neue Erd*, sign. CQ VIII 5/21, s. 4. Volný překlad autora: „Ach! Já vidím, já vidím Milé společenství nebeskou společnost [jak] je novými nebesy na zemi, výše osvětlený řád sv. Dominika: Tato nebesa na zemi si vyvolila urozená panna Joanna Agnes Baptistina.“

⁸⁵ Srov. tamtéž, s. 14. Volný překlad autora: „Toto je nebe na zemi, jak to svatý Bernard tvrdí: Vy, kteří bydlíte na nebesích spíše než v celách, kteří jste od sebe odvrhli celý svět, jste se zcela uzavřeli s Bohem. Co se totiž děje v nebesích, to se děje i v celách. Co pak to je? Mít prostor pro Boha. Vy bydlíte spíše v nebi než ve svých celách. Celý svět jste od sebe oddělili a uzavřeli jste se sami s Bohem. Co nachází člověk v nebi, nachází člověk ve vlastních celách. Co je to? Služba Bohu, chvála Boha, láska k Bohu.“

Jeden z důvodů, proč si P. Nerlich vybral právě tuto citaci od sv. Bernarda z Clairvaux,⁸⁶ je bezesporu jazykový. Text byl totiž původně napsán latinsky a kazatel si jej pro tuto homilii samozřejmě přeložil, ale to podstatné, na co chtěl upozornit, je z textu jasně viditelné. Jedná se totiž o slova nebe (latinsky „*caelum*“) a cela (latinsky „*cella*“). Takže je zde vidět jasná podobnost, kterou už sv. Bernard z Clairvaux dává do souvislosti. Toho si všímá také kazatel a na tuto slovní hříčku jednoznačně upozorňuje. Co si z toho výkladu má vzít Johana Minetti? Předně snad to, že když přebývá v klášterní cele, tak jako by už byla v jakémsi předstupni nebe.

Další citát, který P. Nerlich pro vysvětlení slovního spojení – nebe *na zemi* – použil, je ze sv. Augustina, který se tomu věnuje ve svém spise *O čase*.⁸⁷

A decem & septem nascitur numerus crescens incipe ab uno; & perveni ad decem, & septem, ut omnes addas, & pervenies ad centum quinquaginta tres. Von zehen und sieben wachset die Zahl, fange von eins an und gehe bis auf siebenzehen, allezeit eine Zahl zu der andern setzend und du wirst bis auf drei und funfzig kommen; Also: eins, zwei darzu ist drei [...]. Sechzehen darzu ist hundert und sechs und dreissig. Siebenzehen darzu ist hundert und drei und fünfzig. Da seind sie alle. Was aber daraus? [...] Zehen bedeutet die Zehen Gebott. Sieben bedeutet den heiligen Geist.⁸⁹

Tento úryvek je sám o sobě velmi těžký na pochopení, kazatel zde především upozorňoval slovy sv. Augustina Johana Minetti na to, že jen skrze

⁸⁶ Podle citace uvedené v kázání se jedná o latinský spis sv. Bernarda z Clairvaux *De monte Dei*, kap. 4. Srov. SK, *Neüer Himmel und neüe Erd*, sign. CQ VIII 5/21, s. 14. Tento spis se mi však bohužel nepodařilo nalézt, P. Nerlich pravděpodobně citoval po paměti, respektive parafrázoval (pozn. autora).

⁸⁷ Srov. sv. AUGUSTIN, *Sermones [3] de Tempore (Serm. 184–272B)*, dostupné na internetu: DOCUMENTACATHOLICAOMNIA.EU, „Sermones [3] de Tempore (Serm. 184–272B),“ [http://www.documentacatholicaomnia.eu/04z/z_0354-0430__Augustinus__Sermones_\[3\]_de_Tempore_\(Serm._184-272B\)_LT.doc.html](http://www.documentacatholicaomnia.eu/04z/z_0354-0430__Augustinus__Sermones_[3]_de_Tempore_(Serm._184-272B)_LT.doc.html) [cit. 21. 7. 2015]

⁸⁸ Zde je v originálním textu uvedena latinská citace z díla sv. Augustina, kterou kazatel následně parafrázuje do Německého jazyka (pozn. autora).

⁸⁹ Srov. SK, *Neüer Himmel und neüe Erd*, sign. CQ VIII 5/21, s. 23–24. Volný překlad autora: „Od deseti a sedmi se rodí rostoucí počet, začni od jedné a dojdi k deseti a sedmi, aby se vše přidalo a došlo k 153. Od deseti a sedmi roste počet, začni jedničkou a dojdi k sedmácti, tak, že pokaždé přidáš jedno číslo k druhému a dojdeš až k 153. Takže jedna, a dvě k tomu, to je tři, plus tři je šest, plus čtyři je deset k tomu pět je patnáct [...]. Co ale z toho plyne? V desítkě poznáš přikázání, v sedmičce Ducha svatého. Toto je nebeská radost na zemi.“

sedm darů Ducha svatého se jí bude snadněji dodržovat deset božích přikázání, a tímto způsobem může dojít k nebi na zemi.

Zajímavá je i inspirace z evangelia sv. Jana, kde se ve 21. kapitole píše, že učedníci chytili do sítí 153 ryb poté, co se setkali se vzkříšeným Kristem.⁹⁰ K tomuto číslu dojdeme právě tak, když sečteme čísla jdoucí po sobě od jedničky do sedmnácti, konečné číslo této řady získal P. Nerlich sečtením desítky (počet božích přikázání) a sedmičky (počet darů Ducha svatého).⁹¹ Samotné číslo 153 má v tomto kontextu nejspíše vystihovat, jaké boží blaženosti může mniška dosáhnout, pokud bude prosit o dary Ducha a dodržovat přikázání. Rovněž na tomto příkladu vidíme jasnou kvantifikaci zbožnosti, která je pro baroko naprosto typická.

Tato promluva se tedy nejenom v některých bodech značně liší od předchozích tří, ale především, jak už jsme zmínili, je daleko detailněji a hlouběji zpracována. Možná to bylo dáno i rozsahem, jednalo se totiž zatím o nejdelší nalezené kázání.⁹² Při četbě a překladu této homilie můžeme také vnímat jistou tematickou návaznost jednotlivých témat a s ní spojený jasný sled myšlenek P. Nerliche, na rozdíl od kázání pro Marii Josefu Millesimo-Caretto, ve kterém je znát tematická a myšlenková roztříštěnost kazatele.

ZÁVĚR

V článku jsme chtěli poukázat na čtyři dochovaná kázání určená ke slavnosti tzv. obláček čtyř konkrétních mnišek z konventu dominikánek u sv. Anny na Starém Městě pražském. Snažili jsme se tyto promluvy analyzovat jak po stránce historického, tak duchovního obsahu. Při tom nám byl velkou metodickou inspirací článek V. Čapské,⁹³ která se v něm především zabývala homiliemi v olomouckém konventu voršilek.

Při výzkumu jsme zjistili, že nalezená kázání týkajících se dominikánek se obsahově velmi podobají promluvám, které analyzovala V. Čapská. Jediná homilie, která se této struktuře do určité míry vymyká, je promluva určená Johaně Agnes Minetti,⁹⁴ které jsme v článku věnovali

⁹⁰ Srov. Jan 21, 6–11.

⁹¹ Srov. SK, *Neüer Himmel und neüie Erd*, sign. CQ VIII 5/21, s. 23–24.

⁹² Jedná se o 28 stran (pozn. autora).

⁹³ Srov. ČAPSKÁ, „Misionářky mikrokosmu.“

⁹⁴ Srov. SK, *Neüer Himmel und neüie Erd*, sign. CQ VIII 5/21.

jednu ucelenou pasáž. Co se týká duchovní stránky těchto kázání, tak je potřeba si uvědomit, že dané homilie byly sepsány vždy při příležitosti obřadu, tzv. oblaček. Z toho důvodu se kazatelé vždy snažili především obrazně popsat, co to znamená, když se dívka rozhodla po celý svůj zbytek života žít v kontemplativním řeholním řádu.

Dalšími tématy, která v kázání rezonovala, byla historie rodiny a společenské poměry, z nichž dívky pocházely. S tím souvisí i otázky, na které není vždy jednoznačná a zároveň uspokojivá odpověď: Například do jaké míry rodina dívky ovlivňovala tvorbu daného kázání? Zároveň nevíme, jak moc při tisku prošla redakční úpravou ve srovnání s originálem, který si napsal sám kněz. Můžeme však říct, že tato kázání zřejmě plnila především upomínkovou a reprezentativní úlohu, a to jak rodiny dívky, tak kláštera.

Homilie nám nicméně neodpoví na spoustu dalších otázek. Nedožíváme se žádné anebo jen okrajové informace o řeholním životě. Také nám nejsou objasněny motivy jednotlivých dívek ke vstupu do řeholního stavu atd. Tato sonda se však snažila poukázat na řeholní ženský život z pohledu kázání, která byla vytištěna a proslovena při „oblačce“. Co však z těchto kázání můžeme jednoznačně vyčíst, je ideální představa raně novověkého kazatele o životě ženy v kontemplativním řádu.

Sermons Presented During the Celebrations of Receiving the Habit at the Convent of St. Anne in the Early Eighteenth Century

Keywords: Modern History Sermons; Dominican Nuns of St. Anne; Entering Process; Family Self-representation, Enclosure; Spiritual Life in a Convent; Dominican Order Preachers; Ludmila Markvartova from Hradek; Jesuit Wenceslas Nerlich; Johana Agnes Baptistina Minetti

Abstract: This article deals with a collection of four printed Christian sermons brought out between 1706 and 1721 and intended for Dominican nuns receiving the habit at St. Anne Convent in the Old Town of Prague. It focuses on these sermons from a historical perspective as well as a theological perspective and points out topics that keep occurring regularly in the texts – particularly the self-presentation of the entering girl's family (reading their coat of arms, important events from the family's history), enclosure and spiritual life in the nunnery. First, the article follows a collection of three sermons written up by Dominican order preachers, especially a sermon designated for Ludmila Markvartova from Hradek. By way of these examples the article refers particularly to common topics of monastic life. Second, this essay analyses a sermon written up by the Jesuit Vaclav Nerlich and intended for Johana Agnes Baptistina Minetti. This lecture differs significantly from the previous

three sermons by its deep and detailed form but also by its theological tone (the typical Jesuit approach to the Immaculate Conception of the Virgin Mary). It becomes apparent that these sermons intended for nuns served not only as a presentation of spiritual topics but also as a celebration of their families. However, the exact circumstances of their origin remain uncertain.

Mgr. Pavel Walter
Katedra církevních dějin a literární historie
KTF UK
Thákurova 3
160 00 Praha 6
walterpavel@gmail.com